

Poznanie je nie odhaľovanie pravdy ale vyvracanie nepráv (Odpoveď na otvorený list Dr. Josefa Hachlu.)

Ladislav Kováč

Vážený pán doktor,

Vďaka za kritický list. To, že Nová Přítomnost žiada od autorov úspornosť textu, považujem za cnosť. Autorov tým núti k presným formuláciám a čitateľov k domýšľaniu a dotváraniu výpovedí. Každá výpoveď je zjednodušením. Teda i jednostrannosťou. Je rastrom, ktorý pri analýze javov nadkladáme na skutočnosť. Skutočnosť je tvorená prakticky nekonečným počtom vzťahov a preto bez rastru je poznávanie nemožné. Takou bola moja esej, takou je odpoveď. Bez opakovania toho, čo je českému čitateľovi dostupné z iných článkov (Vesmír 9/92, 505; 9/94, 508; 10/94, 567; 3/95, 164).

Prečo a ako dlho veci, organizmy, spoločenstvá, idey existujú? (Pýtajúc sa Aristotelovou terminológiou, hľadáme účinnú, nie účelovú príčinu; nepýtame sa, načo sú.) Existujú, lebo v meniacom sa prostredí pretrvávajú, sú stabilné; a existujú dovtedy, kým ostávajú samé sebou. Onticita objektov je určená ich stabilitou. Prečo vznikajú? Lebo jeden zo základných zákonov prírody, druhá veta termodynamiky, dáva bytiu jednosmernú dynamiku: veci, javy sa menia, varujú, majú snahu rozšíriť sa po celom priestore možností, obmedzenom jedine prírodnými zákonmi a časom. Ak sa niekde, nielen na Zemi ale kdekoľvek vo vesmíre, vytvorí odpovedajúce termodynamické podmienky (tlak, teplota, koncentrácie), spájajú sa atómy vodíka a dusíka do molekúl amoniaku, molekuly vodíka, amoniaku, metánu a vody do molekúl aminokyselín, molekuly aminokyselín do molekúl peptidov. Podobne nutne vznikajú za vhodných podmienok molekuly nukleových kyselín. Milióny individuálnych, rozmanitých molekúl. Niektoré hynú, iné zostávajú. Ktoré z nich existujú doteraz? Tie, čo v meniacom sa prostredí dokázali pretrvať. Medzi inými sú to aj tie nukleové kyseliny, z ktorých sú zložené naše gény. Tie na zaistenie svojej veľkej stability používajú zvlášť komplikované zariadenia: nás samých. Ich osud, minulý i budúci – a teda náš vlastný osud – popísal nedávno O. Nečas v Novej Přítomnosti (6/95).

Odkiaľ plynú istota týchto tvrdení? Z empirickej skúsenosti. Keď v laboratóriu vytvoríme tie podmienky, za ktorých vznikali aminokyseliny na Zemi pred štyri a pol miliardami rokov, vznikajú aminokyseliny aj teraz. Už pár rokov dokážu molekulárni biológovia imitovať v skúmavke ranné fázy biologickej evolúcie – syntézu nesmierneho počtu rozmanitých, náhodných variantov nukleových kyselín a z miliárd variantov výber jediného alebo niekoľkých, ktoré sú stabilné v zadaných podmienkach. Rýchlosť týchto procesov vieme dnes v laboratóriu oproti ich rýchlosti v prírode zvýšiť desaťmiliárdkrát. Na scéne sa začínajú objavovať noví aktéri, organickí chemici: namiesto skúšania a výberu z náhodných variantov nastupuje cieľené, racionálne konštruovanie. Tento prístup umožní možno ďalšie mnohonásobné zvýšenie rýchlosti tých procesov, ktorými až dosiaľ živá príroda preskúmavala a zaplňovala priestor možností pomaly, po miliardy rokov.

Racionálne konštruovanie, na ktorom je založená technika, začína dnes teda prenikať aj do bioorganickej chémie a molekulárnej biológie. Tento nový, v našej časti vesmíru zatiaľ jedinečný spôsob ontotvorby, je úspešný, funguje, jeho produkty pretrvávajú. Ale to iba preto, že môže vychádzať z obrovského množstva poznatkov, čo o týchto – stále ešte veľmi jednoduchých – systémoch nahromadili molekulárne vedy. Pri zatiaľ nepatrných znalostiach (a oceáne predsudkov a ilúzií) o systémoch podstatne zložitejších, o človeku a o spoločnosti, pokusy racionálne konštruovať spoločnosť nemohli končiť ináč než zlyhaním. Spoločnosti sa, samozrejme, menia či chceme alebo nechceme. Menia sa pokusmi, omylmi a výberom; nimi získavajú ten istý typ rozumnosti, účelnosti a stability, aký nachádzame v živej prírode. Bude raz možné aplikovať na spoločnosť metódu racionálneho konštruovania úspešne? V dieľších oblastiach tak robíme, ale kam až raz budeme môcť uvážene zasahovať, to sa nedá pri dnešnej úrovni poznania predvídať.

Konštatovania, čo vyvodzujeme zo skúseností z laboratórií, nie sú stavaním jedného názoru proti inému, rovnako opodstatnenému. Sú zložkami pribúdajúceho objektívneho poznania. Lenže pribúdanie poznania nespočíva v odhaľovaní nejakej preformovanej pravdy (alebo Pravdy); spočíva v odstraňovaní neznalostí, vo vyvracaní nepravd. To, čo platí o evolúcii hmoty a života, platí aj o evolúcii ideí: jedinou previerkou relatívnej „pravdivosti“ ideí je ich onticita, ich pretrvávanie; ich nepravdivosť sa dokazuje tým, že prestávajú existovať. Vo svete ideí je prežívanie, onticita, jediným sudcom „pravdivosti“. Práve tak, ako na nižších úrovniach života: keby krídlo vtáka malo vyjadrovať fyzikálne princípy vznášania sa telies vo vzduchu nepravdivo, vtáky by jednoducho neexistovali.

Ilustrácia: Vašu výtku, že som nevysvetlil, či je ľudská prirodzenosť „podstata, esencia či substancia“, som pochopil ako odkaz na existencializmus, podľa ktorého existencia („sebauskutočňovanie“) predchádza podstate. Tento názor pripomína šiestu Marxovu tézu k Feuerbachovi, ktorú som v eseji parafrázoval. (Keďže parafráza je v texte v úvodzovkách, oprávnene ste mi vytkli, že citujem nepresne.) Z Darwinovho diela možno vyvodit' opačný názor: ľudská podstata (prirodzenosť) predchádza ľudskú existenciu. Darwinove idey prežívajú už 36 rokov; idey existencialistov (rovnako ako marxistov) sú dnes v podstate už iba mŕtvou súčasťou dejín filozofie.

Isteže, aj pomýlené, evidentne chybné názory môžu dlho pretrvávať, ak sú inštitucionalizované a chránené mocou. Nemenšiu odolnosť k eliminácii majú tie názory, ktoré uspokojujú silnú ľudskú potrebu jednoduchého všezahrňujúceho a všeozmyselnujúceho výkladu sveta. Vedecké poznanie je zatiaľ obmedzené na úzku skupinu javov; všade inde majú mimovedné idey svoju opodstatnenosť: životu jedinca dávajú orientáciu a zmysel – v tom spočíva ich povaha a funkcia. Nerobme však z nich partnerov vedeckého poznania, alternatívy k nemu alebo parazitov na ňom. Upozorniť na takéto „poznávacie pasce“ bolo zámerom mojej eseje.